

УДК 811.112.2.:81'367.335"712"

І. В. Якубенко

**КОМУНІКАТИВНІ МОДЕЛІ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ
(на матеріалі складнопідрядних речень)**

Статтю присвячено моделюванню у комунікативно-прагматичному аспекті окремих складнопідрядних речень сучасної німецької мови. Встановлення моделей здійснюється з урахуванням актуального членування речення.

Ключові слова: актуальне членування, прагматичний аспект, тема, рема, модель, складнопідрядне речення.

Об'єктом дослідження у статті є складнопідрядне речення сучасної німецької мови; предметом – комунікативно-прагматичні моделі складнопідрядного німецького речення. Завдання полягає у встановленні та комунікативно-прагматичній інтерпретації окремих моделей складнопідрядних речень з урахування їхнього актуального членування. У цьому полягає актуальність матеріалу та його новизна.

Результати дослідження мають практичне значення для побудови німецького складнопідрядного речення з урахуванням мети та цілей автора висловлення.

Будь-яке речення як комунікативну одиницю можна віднести до певного ілюкутивного акту. Кожен з видів ілюкутивного акту пов'язаний з конкретною мовленнєвою ситуацією. Між структурно-семантичними параметрами речення та набором його потенційних ілюкутивних сил є певні закономірності. Якщо ж співвіднести ілюкутивні акти з певним типом речень, а надалі – з моделлю, то коло цих актів отримує певні обриси [6, с. 44; 2, с. 234].

Модель у мові – це абстрактний ідеалізований знаковий образ спрощеного відтворення певного об'єкта (у нашому випадку – речення), штучно створений дослідником з метою вивчення ознак, складників цього об'єкта, способів його існування й функціонування [2, с. 386]. Комунікативна метамодель – абстрактна схема, що представляє собою кореляцію складників інформаційного обміну й комунікативних дій, а також співвідношення здійснених ними супровідних операцій, результатом чого є передача інформації від адресанта до адресата та комунікативний вплив [5, с. 265]. О. С. Ахмапова розглядає моделювання як науковий прийом, що полягає у схематичному відтворенні об'єкта, у результаті якого ми отримуємо модель, властиву даній мові, парадигматичну схему елементів, що утворюють структуру модельованого об'єкту [1, с. 228]. Отже, комунікативна модель є схемою здійснення комунікації, передачі інформації від адресанта до адресата. У статті комунікативно-прагматичну модель речення ми розглядаємо як знаковий образ, стандарт, взірць розподілу у реченні інформації, як спосіб реалізації певного наміру мовця. Комунікативно-прагматична модель є засобом впливу на реципієнта (адресата). Речення, відносячись до певних типів ілюкутивних актів, використовуються у різних комунікативних моделях.

Спираючись на попередні здобутки науковців і проведене нами дослідження, можна запропонувати декілька комунікативних моделей сучасної німецької мови на матеріалі складнопідрядних речень. Розгляд комунікативної моделі тісно пов'язаний із комунікативною перспективою речення, тобто актуальним членуванням. Актуальне членування слугує для характеристики комунікативної моделі. Воно відображає актуальну позицію мовця у даному конкретному випадку (комунікативній ситуації) по відношенню до змісту висловлення і по відношенню до тих, кому це висловлення призначене [8, с. 164].

Розглянемо комунікативну модель, метою якої є виконання адресатом певної дії. До неї можна віднести такі типи ілюкутивних актів, як спонука до дії, прохання, накази, вказівки, розпорядження, інструкції, нормативні акти. При поясненні актуального членування моделей ми вводимо такі символи: для позначення теми – **T**, для позначення реми – **R** (основна рема), **R1** (додаткова рема), **R2** (друга додаткова рема) [4, с. 22]. Головне речення позначається як (...), а підрядне – як [...] [3].

У наведених нижче ілюкутивних актах актуальне членування реалізує себе за схемою [R-T], (T-R), вони характеризуються в основному однією комунікативною єдністю з двома ярусами актуального членування. І. М. Філіповою під терміном комунікативна єдність розуміє наявність різного числа та різне сполучення тематичних та рематичних компонентів [9, с. 50]. Поняття «яруси актуального членування» ми взяли із ідеї багаторушності складнопідрядного речення О. А. Крилова

[9, с. 47]. Згідно з цією ідеєю пропонується відрізнити другий рівень актуального членування всередині самого підрядного речення. Таким чином вводиться поняття багаторусності актуального членування складного речення. За словами Г. П. Перепеченко, у межах макрополя речення виділяють яруси, які відповідають кількості тема-рематичних структур підрядних речень. Аналогічно тому, як поле напруження утворюється у простому реченні зростанням комунікативної значимості від теми до реми, так у складному реченні у межах макрополя – від мікротеми до макрореми [9, с. 61]. У поданому нижче реченні у межах ускладненої схеми [R], (T-R1), (T-R2) виражений *наказ*. Це стає зрозумілим за умови застосування наступної схеми для визначення змісту іллокутивного акту: семантичний зміст речення + загальний/мовний та/або мовленнєвий контекст [2, с. 231]. На комунікативному рівні речення *Hör zu, weil einem nicht in den Kopf hinein will, daß du das nicht verstehst* [10, с. 17] представляє собою бажання звернути увагу на інформацію, що повідомляється. У даному випадку бажання виражає подруга однієї з головних героїнь Лілі у романі Бірґіт Вандербеке «Fehlende Teile». Внаслідок того, що Лілі дуже неуважна, неохайна та іноді просто незрозуміла для оточуючих, в неї нерідко виникають проблеми. Подруга прагне допомогти Лілі змінити життя на краще і хоче, щоб та хоч іноді прислухалась до її порад.

R – *hör zu*, T – *weil einem nicht*, R1 – *in den Kopf hinein will*, T – *daß du das*, R2 – *nicht verstehst*. Імператив у даному реченні використовується для вираження наказу, так як виконання прохання є основною метою цього іллокутивного акту. Інверсія присудка, вираженого дієсловом у наказовому способі, створює емфатичний порядок слів. Рема головного речення виноситься на перше місце. Це речення представлене однією комунікативною єдністю, розчленованою, з двохвершинною ремою. Перший ярус актуального членування *Hör zu, weil einem nicht in den Kopf hinein will*, а другий: *daß du das nicht verstehst*. Головне речення рематичне, у першому підрядному реченні причини рема виражена групою присудка, у другому підрядному реченні ремою є присудок.

Ще одним прикладом комунікативної моделі, метою якої є виконання певної дії, є наступне речення *Gehen wir noch in den Speisewagen, wenn du, natürlich, Hunger hast!* [11, с. 13]. Речення розгортається за схемою [R],(T-R). У наведеній ситуації головний герой роману Бенґяміна Леберта «Der Vogel ist ein Rabe» Пауль пропонує піти до вагону-ресторану хлопцеві, з яким він познайомився в купе поїзда, якщо той хоче їсти. Використання наказового способу дієслова для вербального вираження спонуки до дії пом'якшується за рахунок підрядного речення умови у постпозиції. Семантичні показники разом із даними контексту визначають побудову логіко-семантичних зв'язків [2, с. 230]. Необхідно піти до вагону-ресторану, щоб утамувати голод у далекій подорожі, головному герою не хотілося б їсти самому, тому він пропонує своєму знайомому скласти йому компанію. З точки зору іллокутивної дії це речення виражає *пропозицію*. Головне речення є рематичним, присудок виражений дієсловом у формі імперативу та обставина місця є ремою, у підрядному реченні рема представлена групою присудка. Це речення також є однією розчленованою комунікативною єдністю.

У реченні *Achten Sie darauf, dass die Netzspannung dem auf dem Gehäuse angegebenen Spannungsbereich entspricht* [12, с. 535] перед нами також постає кому-

нікативна модель, на меті якої є здійснення дії, а саме *звертання уваги* на правильність електричної напруги *та дотримання правил користування приладом*. З точки зору іллокутивної спрямованості дане речення виражає *інструкцію*. Інформація у реченні розгортається за схемою [R],[T-R]. Це речення є реалізацією однієї розчленованої комунікативної єдності. Головне речення є рематичним, а у підрядному реченні рема виражена прямим додатком та присудком. У даному реченні спостерігається емпатичний порядок слів за рахунок винесення на перше місце присудка у формі імперативу. Проте він не є показником спонукування до дії, як у попередньому реченні. Головне речення сприймається семантично незавершеним без пояснення у підрядному реченні. Речення є вираженням побажання дотримуватись певної дії з метою запобігання неприємностей, або, навіть, нещасних випадків.

Наступне речення є модифікацією комунікативної моделі для здійснення певної дії. Ця модифікація виражається у комбінуванні таких семантичних компонентів як «бажання» та «припущення». Речення *Ich würde gerne etwas über Berlin erfahren, weil es was anderes ist eben* [11, с. 21] ілюструє акт *прохання*, а його актуальне членування представлено схемою [T-R],[T1-R1]. Мовець просить слухача розповісти йому щось про Берлін. Семантичні компоненти «бажання», «припущення» знаходять своє вираження у використанні кон'юнктиву, семантична сторона речення з *würde+gerne* (що є показником експресивно-забарвленого бажання) прагматично значима у тому смислі, що надає іллокутивному акту бажання-прохання *ввічливе супроводження* [2, с. 256]. Семантичні компоненти та дані контексту (звернення Генрі, знайомого головного героя Пауля, який ніколи раніше не був у Берліні, і хоче його відвідати. Подорож обіцяла бути тривалою і Генрі просить Пауля розповісти йому про столицю) допомагають визначити це речення як іллокутивний акт прохання, що розгортається за схемою [T-R],[T-R] і є реалізацією однієї розчленованої комунікативної єдності. У головному реченні рема представлена присудком у кон'юнктиві та прямим додатком, а у підрядному реченні – групою присудка.

Нами також була виявлена ще одна комунікативна модель, що має на меті спонукати адресата до здійснення дії. Взагалі ж з'ясовано, що об'яви, погрози реалізують себе у межах однієї комунікативної єдності і представлені схемою [T-R],[T1-R1], або (T1-R1), [T-R]. У якості підрядних речень можуть використовуватися підрядні умови, мети, часу, додаткові, означальні, наслідкові, допустові, способу дії. Поєднання таких семантичних компонентів як «погроза» та «попередження» бачимо наступній модифікації моделі: (T-R1),[R-T],[T-R2]. Дана модель актуального членування реалізована у реченні *Wenn sie jemals meinen Kaffee anrühren, Sorge ich dafür, daß Sie in den Postraum versetzt werden und Briefmarken anlecken müssen* [12, с. 79]. Це речення на комунікативному рівні реалізує «незадоволення», «попередження», «погрозу». Міч, головний герой роману Джона Грісхама «Фірма» найняв на роботу нову секретарку Ніну, яка, прагнучи показати себе з кращого боку, хотіла приготувати шевфові каву, хоча він попереджав її про те, що сам варить собі каву, як йому подобається, і не любить, коли хтось це робить за нього. Попередження виражається за допомогою підрядного речення умови (використання сполучника *wenn* – якщо) на першому місці (емфаза), та підрядного додаткового речення, де пояснюється, що відбудеться у разі не виконання наказу шефа. Отже, це іллокутивний акт

погрози з однією комунікативною єдністю із двохвершинною ремою. У підрядному реченні рема виражена прямим додатком та присудком. Рема головного речення як і рема другого підрядного речення виражена групами присудків.

Для характеристики комунікативної моделі нами використовувалося актуальне членування. Це дало змогу виокремити декілька комунікативних моделей німецької мови на матеріалі складнопідрядних речень, що застосовуються з метою впливу на адресата для подальшого здійснення ним певної дії. Перша модель представлена рематичним головним реченням з одним або декількома підрядними реченнями, кожне з яких містить свою додаткову рему та тему. У комунікативному плані це дає змогу адресату відразу звернути увагу на найважливіше у повідомленні і здійснити необхідну дію. Друга комунікативна модель представлена складнопідрядними реченнями із головним реченням як у пре- так і у постпозиції. У головному реченні знаходяться основні тема та рема, а у підрядному реченні – додаткові. У комунікативному плані така послідовність розташування теми та реми дає змогу м'якше оформити спонуку до дії, наприклад, у вигляді прохання. У моделі, де головне речення знаходиться у інтерпозиції, рема також розташована на першому місці, що дає змогу слухачеві відразу вичленити у потоці мовлення найважливішу інформацію і вжити необхідних заходів. З'ясовано, що у багатьох складнопідрядних реченнях можливо більше двох ярусів актуального членування. Два яруси актуального членування мають речення із семантичною забарвленістю *погрози, обіцянка, спонук*. На послідовність компонентів актуального членування впливає граматична норма німецької мови у розташуванні членів речення. Перспектива дослідження полягає у виявленні нових моделей та поглибленні досліджень вже існуючих моделей, особливостей та умов їх використання.

Література

1. *Ахманова О. С.* Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1996. – 576 с.
2. *Козловский В. В.* Структурно семантическая организация и коммуникативно-прагматическая направленность предложений с конъюнктивом в современном немецком языке: дисс. ... доктора филологических наук: 10.02.04. / В. В. Козловский. – Черновцы, 1997. – 394 с.
3. *Литнёвская Е. И.* Русский язык. Краткий теоретический курс / Е. И. Литнёвская – М. : МГУ, 2006. – 240 с.
4. *Москальская О. И.* Грамматика текста / О. И. Москальская – М. : Высшая школа, 1981. – 183 с.
5. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика / О. О. Селіванова – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
6. *Сусов И. П.* Семантика и прагматика предложения / И. П. Сусов – Калинин: 1980. – 51 с.
7. *Филиппов К. А.* Лингвистика текста / К. А. Филиппов – С.-Петербург : С.-Петербургский университет, 2007. – 330 с.
8. *Филиппова И. Н.* Формально-грамматическое и актуальное членение словосочетаний : На материале немецкого языка : дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.04. / И. Н. Филиппова. – М., 2001. – 215 с.

9. *Birgit Vanderbeke*. Fehlende Teile / Vanderbeke Birgit. – Frankfurt / M.: Fischer Taschenbuch Verlag, 1998. – 112 S.

10. *Benjamin Lebert*. Der Vogel ist ein Rabe / Lebert Benjamin. – Köln: Kiepenhuer & Witsch Verlag, 2003. – 127 S.

11. *John Grisham*. Die Firma / Grisham John. – München: Wilhelm Heine Verlag, 1990. – 560 S.

Yakubenko I. V. Communicative patterns in modern german language (based on complex sentences)

The article is devoted to the modeling in a communicative-pragmatic aspect of some complex sentence of modern German. The models are distinguished considering the sentence actual division.

Keywords: actual division, pragmatic aspect, theme, rheme, model, complex sentence.

Якубенко И. В. Коммуникативные модели в современном немецком языке (на материале сложноподчиненных предложений)

Статья посвящена моделированию в коммуникативно-прагматическом аспекте отдельных сложноподчинённых предложений современного немецкого языка. Установление моделей осуществляется с учётом актуального членения предложения.

Ключевые слова: актуальное членение, прагматический аспект, тема, рема, модель, сложноподчинённое предложение.